

Nyt fra
Aarøsund Lokalhistoriske
Arkivforening

Marts 2004

Kort fra 1877, opdateret med indtegnning af banen

Med denne lille publikation, lavet til foreningens generalforsamling 3. marts 2004, ønsker bestyrelsen at takke alle, som gennem deres medlemskab støtter Aarøsund Lokalhistoriske Arkivforening.

Motivet på dette års medlemskort er en koloreret tegning af maleren og købmanden Eduard Wassner (1815-1888), dateret 25. august 1883.

Et egentligt årsskrift er under udarbejdelse, - der foregår en intens research på biblioteker og arkiver, - forhåbentlig bliver det færdigt engang i april. Det kan røbes, at emnet er de dramatiske begivenheder i Aarøsund i det urolige år 1848.

I det forløbne år har vi desværre mistet Torkild Jørgensen, som havde stor interesse for Aarøsund og for mange år siden gik i gang med at samle billeder fra Aarøsund, som han gerne og trofast viste frem i sine udstillinger ved havnefesterne. Han har ydet en helt uvurderlig indsats til glæde og gavn for os alle .

Pr. 1.3.2004 består bestyrelsen af nedennævnte:

Margit Christoffersen, Ved Færggården 2A, 7458 4581

Jørgen Nielsen, Færgevej 65N, 7458 5739

Jonna L. Christensen, Færgevej 81, 7458 5400

Johannes Olsen, Færgevej 36, 7458 4133

Eftersom der skal vælges ny bestyrelse ved foreningens generalforsamling d. 3.3.04, kan der efterfølgende være ændringer til listen.

Af lærer Julius Hansens optegnelser

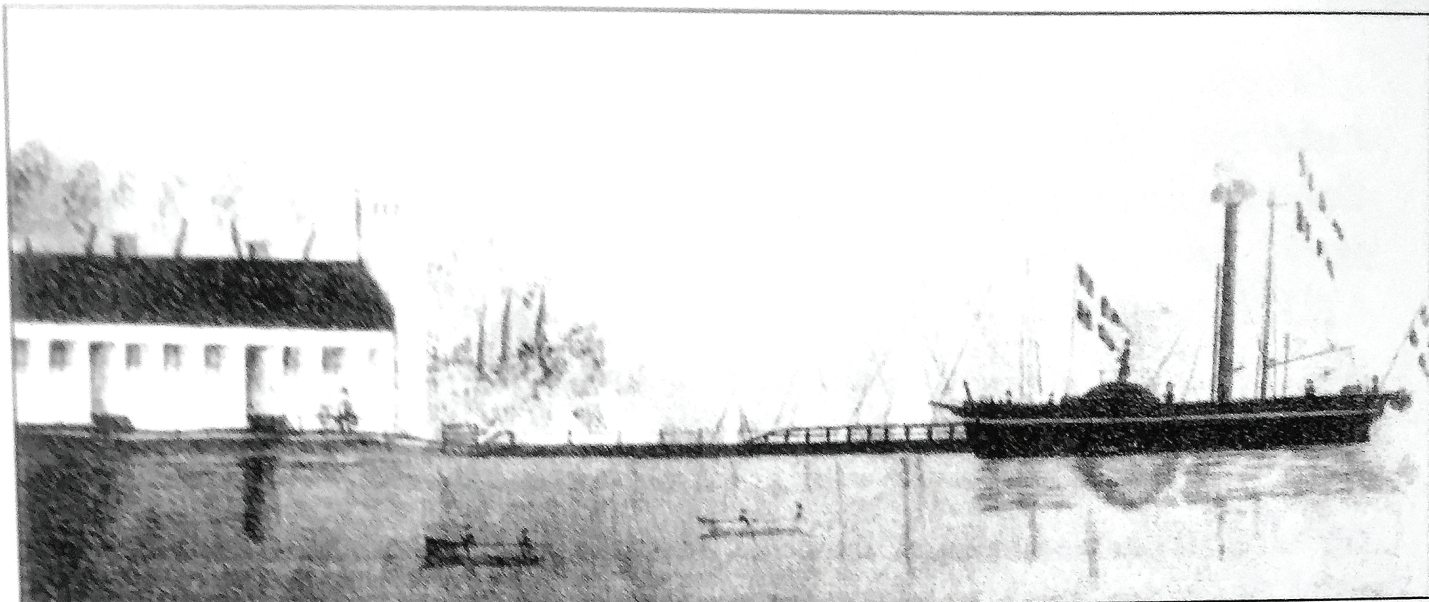
Julius Jørgensen Hansen blev født den 14. februar 1853 i Aarøsund, hvor faderen, der var kaptajn, ejede et lille landsted. I et lille hefte har Julius Hansen nedskrevet optegnelser om slægten, minder fra barndommen, fra seminarietiden og fra de mange år, han stod i skolens tjeneste, og her bringes et lille uddrag.

Godt 6 år gammel kom jeg i skole. Hajstrup skole, det vil sige den nye, var en temmelig rummelig bygning med to klasser. I 1. klasse underviste gamle Eriksen og i 2. klasse skrædderens Nis fra Råd. Den sidste havde kun eksamen som skræddersvend. Da den store dag kom for mig, gik jeg iført en fløjlskittel med et bælte om og en lille lys filthat på hovedet og med et sammenlagt stykke papir, hvori der var to rigsmøntmark til andenlæreren.

Jeg kan huske, at kong Frederik VII's fødselsdag fejredes i skolen. Danneborg vajede ud fra et loftsvindue mod vejen, vi fik kaffe med tvebakker og senere dansedes der i skolen. Dette foranstaltede Eriksen. Ligeledes mindes jeg, men året kan jeg ikke angive, at Frederik VII og grevinde Danner steg i land ved Aarøsund og kørte i kaleche til Haderslev, efter at de først havde drukket kaffe hos agent Bruun. Jeg var endnu ikke kommet i skole. Børnene med læreren i spidsen sang for kongen og dannede spalier.

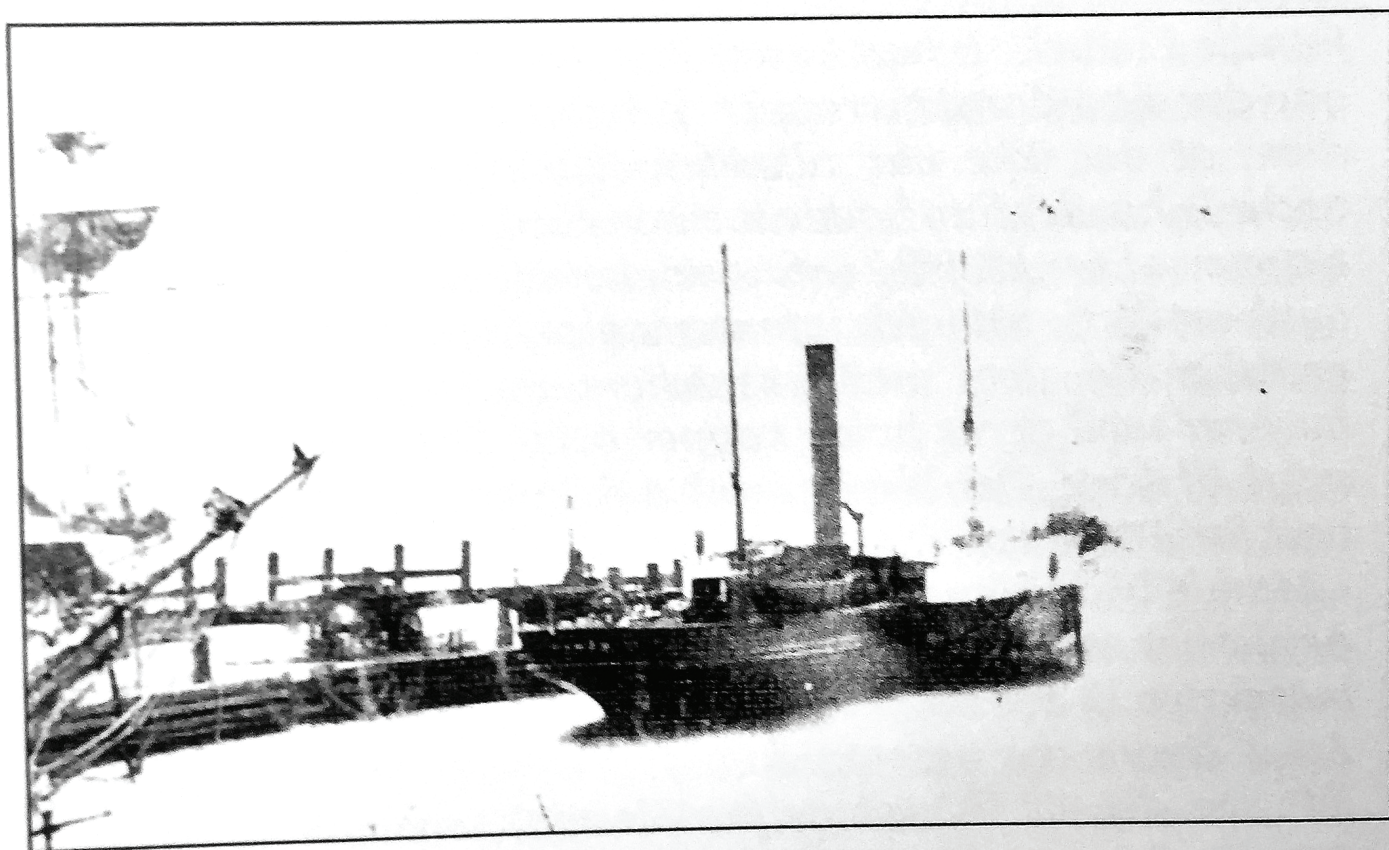
I hjemmet måtte vi jo hjælpe, hvor vi kunne. Om sommeren måtte jeg en tidlang hver morgen flytte fårene (3), inden jeg gik i skole, og på skolefrie eftermiddage, efter skoletid og i ferien måtte min bror og jeg vogte kørerne på engen ved havet. Vi havde da ild på i tangen og stegte kartofler. Om efteråret kom fiskerne fra Thorøhuse (syd for Assens) for at trække vod. Vi hjalp da med at hale ind og fik fisk derfor. Der var altid noget at se efter. Der passerede altid skibe forbi, mange flere end nu. Til

Aarøsund hørte 6 jagter og ligeledes til Aarø, senere da også en skonnert. Hver fredag aften kom den store hjuldampner "Zampa" med 2 skorstene, men den lå så dybt, at den ikke kunne gå ind til broen. Den gik til København. To gange ugentlig kom damperne "Vigilant" og "Vidar" fra Århus til Kiel. Det var to skrudedampere, der gjorde hinanden konkurrence og ødelagde det for hinanden. Postdamperen fra Assens kom hver formiddag og desuden sejlede 2 smakker (store jagter, indrettet til kvægtransport) som bragte kvæg fra Fyn, de blev drevet til Haderslev og derfra sydpå. Jeg har også været med som driver, men ikke når fader var hjemme, han syntes vel, det var for simpelt. Det indbragte fire rigsmøntmark. Desuden måtte jeg tit hjælpe med at losse sten og tage imod korn sammen med vor pige. Det var temmelig svært at styrte sækkene ud og tage dem ind ad lugen. I nogle efterår plukkede jeg æbler hos agent Bruun, der ejede gården og måtte besørge posten til Haderslev. Han måtte altid holde 16 heste på stalden. For diligencen var der altid 4, for hver af bivognene 2 og for hver entrevogn også 2. Undertiden måtte han udruste et par vogne til, eller bønderne i Råd og Hajstrup måtte møde. De skulle for en vis (god) betaling, når det forlangtes, køre med passagerer til Haderslev. Kuskene ved postvognene var klædt i rødt, og diligencens kusk havde et posthorn, som han blæste i, når han kørte fra og til Aarøsund, vel også undervejs. Til at tage mod postdamperen, smakkerne, til at bære eller køre bagagen op, var der "litsensbrødre", ældre folk, som boede i Aarøsund (Hans Christensen Dahl, Peter Hansen, Sparlund og Knud Andersen, Hajstrup). Over for havnen lå et meget langt, hvidkalket hus, i hvis vestlige ende fyrtårnet var. På væggen hang store hvidmalede tavler med angivelse af posttaksterne. Lidt længere mod vest, men oppe på banken, lå agent Bruuns store saltkogere, som Chr. Bredstrup havde i forpagtning.

Færgestedet i Aarøsund med postdampskibet "Maagen", der blev afleveret 1. maj 1838, men sejlede på Storebælt de første 4 måneder, før det i september indtog sin station på Lillebælt, hvor det sejlede 20 år.

(Akvarel på Willemoesgårdens Mindestuer i Assens)

"Niord", bygget 1857 hos Baumgarten & Burmeister, som det første jerndampskib fra et dansk værft, til Assens-Aarøsund overfarten. Sat i fart i slutningen af 1857; på de første rejser måtte passagererne landsættes i både, da en ombygning af anlægsbroerne endnu ikke var færdig.

(Fotografi, Det Kgl. Bibliotek)

Da jeg var henimod 12 år, brød krigen ud mellem Danmark og Prøjsen-Østrig. Det var en bevæget tid for os drenge. Der overførtes mange tropper fra Assens til Aarøsund, både ved nat og ved dag. Hver morgen, inden vi gik i skole, var vi nede på vejen ved agentens have, hvor soldaterne havde holdt hvil, for at søge om sager, de havde tabt (penge, knive, blyanter o.a.). Så kom slaget ved Dybbøl. Jeg husker, at vi lagde os ned på jorden med øret mod græsset og hørte da mere tydeligt de store kanoner ved Dybbøl. Endelig kom de første tyske tropper: 5 kyrasierer. Jeg var ikke i skole den dag, jeg havde den såkaldte fåresyge. De kom lige hen foran vort hus. Far var ikke hjemme, men mor var ikke bange. Hun havde som skolepige haft privatundervisning i tysk hos deres lærer, Fallesen, og siden været mejerske ved en tysk forpagterfamilie Ziethel, så hun kunne tale med dem. De ville vide, om der var danske tropper i Aarøsund, og mor sagde dem, at det ikke var tilfældet. Om aftenen kom de og takkede hende; hun havde talt sandhed. Siden fik vi nok af tropper at se: prøjsisk infanteri, kavaleri (især ulaner) og også artilleri, østrigsk infanteri, alpejægere (fjerhatte, de spidsbenede, dem med gamacher), de hurtige ungarske husarer med deres hvide kapper o.s.v. Det var meningen at gå til Aarø. Der blev bygget 4 skanser syd og 4 skanser vest for Aarøsund.

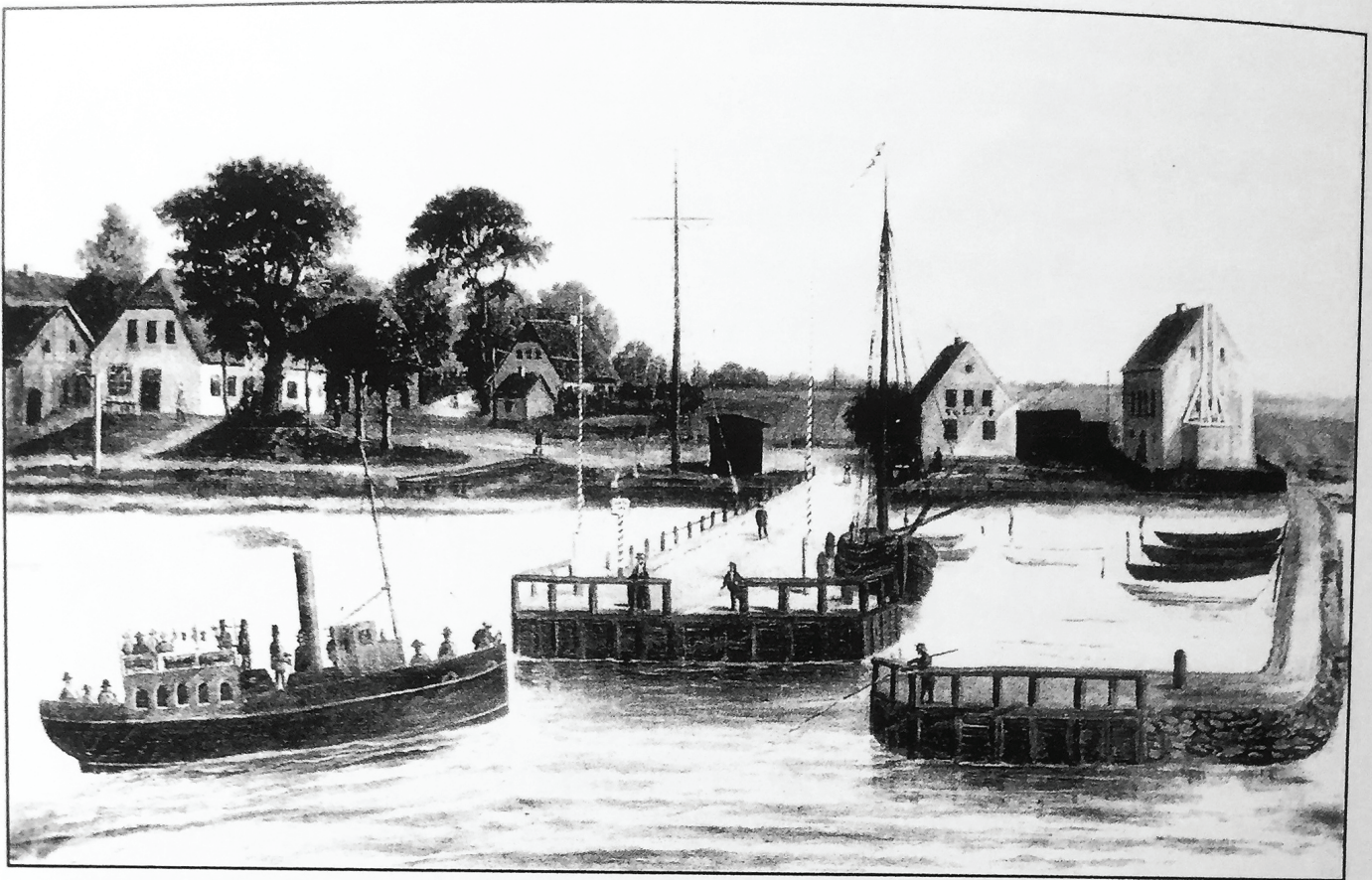
Mange både kom fra omegnen ved Aabenraa og Genner. Artilleriet skød i Øsby. Men så blev det hele opgivet. Om morgenen lå danske orlogsskibe ved nord- og sydenden af Aarø. Denne var besat af danske marinere. Men ubehageligt var det, at flygtninge fra Slesvig, som opholdt sig i Assens, om natten gjorde landgang i Aarøsund og tog tysksindede folk med sig til Danmark. De gennemskød værten, Friedericis hus og havde nær dræbt ham og hans familie. Så krøb han hen og åbnede døren, og nu tog de ham med sig, men lod ham atter løbe, da ulanerne kom

med forstærkning. Men så tog disse ham med til Haderslev som en dansk spion. Her kendte man imidlertid Friederici, og han fik lov til at gå hjem. Derefter turde de ikke vove at blive nede i deres hus, og alle var bange for at tage dem, så kom de op til os og boede i vor storstue.

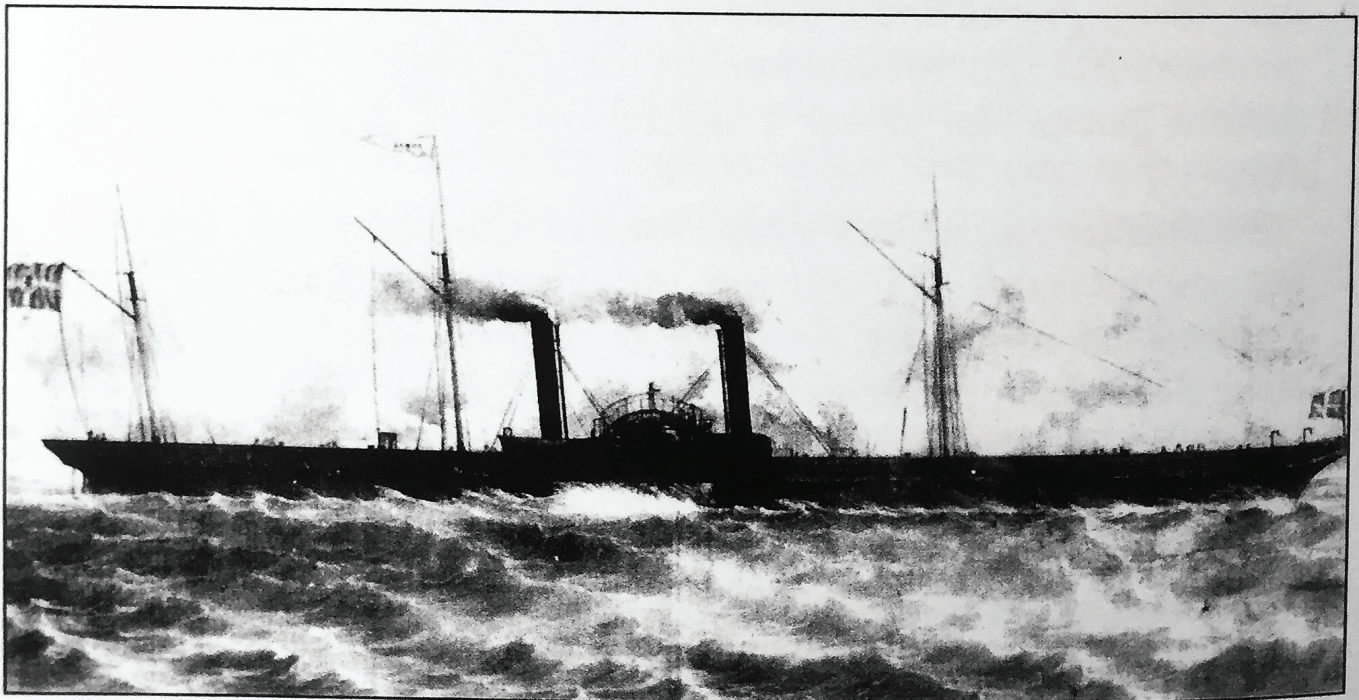
Men en nat, da vi lå i vor bedste søvn, vækkedes vi ved et skud omme fra den anden side af huset. Far løftede gardinet, og i samme øjeblik knaldede et skud uden for vort vindue. Henne fra vejen lød igen et skud. Det var en ulan, som ville vække os, danskerne kom. Nu kom vi igen på benene, også Friedericis. Vi vovede ikke at tænde lys. Da fru Friederici så op ad landevejen efter Skellebjerg, råbte hun pludselig: "Men hvad er det, der blinker ved begge sider af vejen." Da vi så nøjere til, opdagede vi, at det var østrigske infanterister: soldaterne løb i grøfterne med plantede bajonetter. Således slap vi. Da det blev den danske regering bekendt, blev disse landgangsture strengt forbudt, og vi havde fred.

Efter krigen begyndtes der med tysk i skolen, men det var først privatundervisning. Jeg fik ikke noget (eller grumme lidt) deraf. Jørgensen var selv ikke så sikker deri. Senere gaves der timer i skolen, først 6, senere flere og flere.

Den vinter, jeg gik til konfirmationsforberedelse, mindes jeg meget godt. Vi var ca. 55 konfirmander, der blev undervist i sakristiet. Vi lærte 2 salmer (alle vers) i hver uge; i det hele taget spillede udenadslæren en stor rolle. Samme år havde pastor Kragh (foråret 1868) sit 50 års jubilæum. Grevsen fra Stevelt holdt tale, og vi sang også hans lange sang. Et vers kan jeg huske: "Den sten, som her blev sat med sans, er intet materielle, den har jo mer end guldets glans, thi det er åndens celle. Og vi står alle sammen her, hver med sin økse og hammer for at kile stenen fast, så den står imod storm og flammer." (Stenen var pastor Kragh).

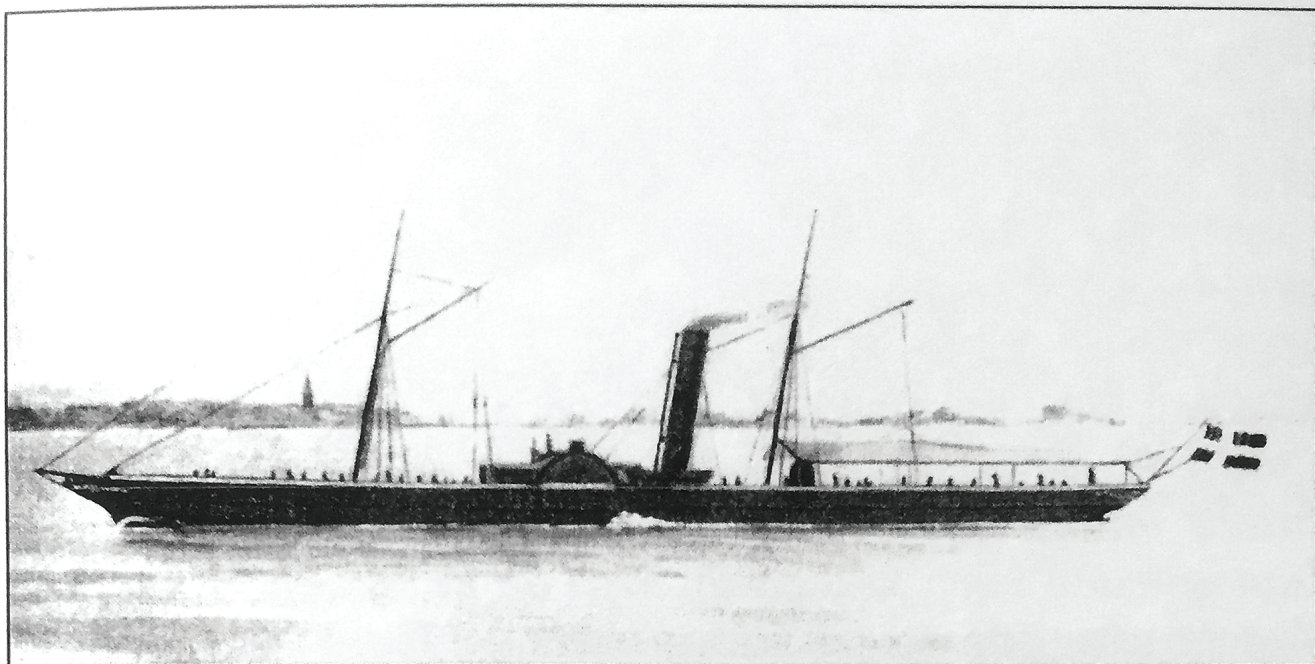
*Aarøsund omkring 1880, - "Zampa", "Zephyr" eller "Spekulant" ?
(Maleri af Fr. Jørgensen Løjt efter original i privateje. Haderslev Byhistoriske Arkiv)*

Hjuldampskibet "Zampa", bygget i Skotland 1856.

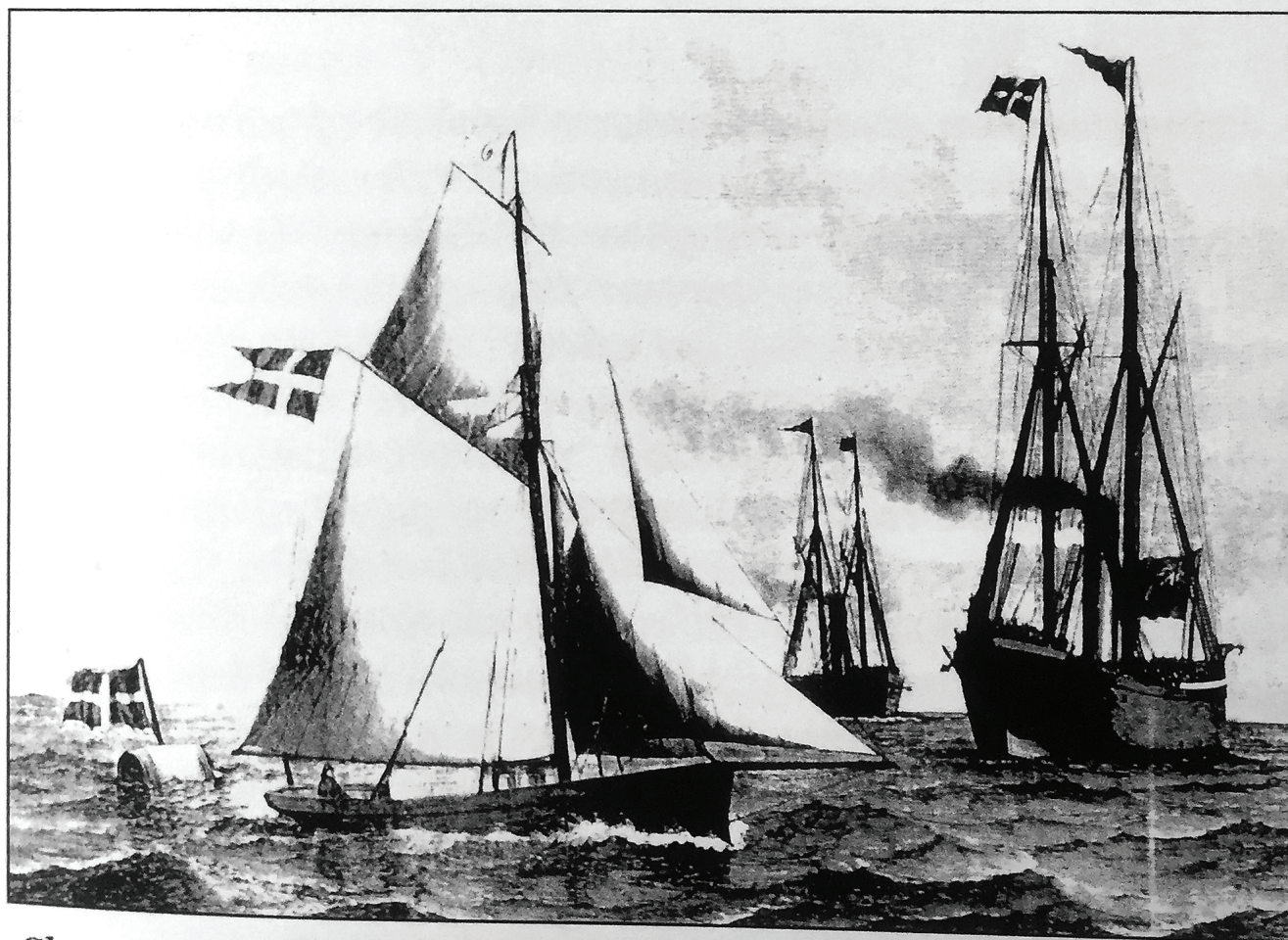
(Stik af ubekendt. Det Kgl. Bibliotek)

*Postdampskibet "Zephyr", bygget i Skotland 1848
og 1850 anskaffet af H. P. Prior.*

(foto af maleri fra ca. 1860. DFDS)

Skruedampskibene "Vidar" og "Vigilant" i Århusbugten, 29.8.1866

(Træsnit efter tegning af Carl Baagøe. Ill. Tid. 1865/66)

Efter konfirmationen forberedte Julius Hansen sig til optagelsesprøven, der skulle finde sted i december 1869. Han fortæller om rejsen: "Jeg skulle til Tønder. Jeg sov natten før afrejsen hos onkels på markedet i Haderslev. Min kusine Karoline skulle vække mig kl. 4 om morgenen. Hun hørte, sagde hun siden, de 4 sidste slag, da kirkeklokken slog 12, vækkede mig og gav mig kaffe, og jeg stavrede da ud til banegården i en bitterlig kulde. Jeg havde endnu ikke set efter mit ur og ventede, at man på banegården var i fuld gang. Men alt lå i ægyptisk mørke. Jeg spadserede da på banegården i 4 timer, så kom der endelig lys og liv. Da jeg kom til Tønder og så seminaristerne med deres grønne huer, troede jeg, at mod sådanne lærde studenter, var jeg en ussel stakkel. Jeg kom til at bo hos bager Petersen, Torvet, hos dem havde jeg det godt. Vi var 25 til prøven i afd. B, og de 14 bestod. -

Julius Hansen giver nu en karakteristik af samtlige lærere, der underviste ved seminariet. Undervisningen foregik på dansk, med undtagelse af Richters læsestykker, Wilms naturhistorie og gartner Büsings havekultur; men alt dette gav ingen øvelse i at tale. Vi var nogle stympere i tysk, da vi forlod seminariet. Vort tysk lærte vi af Schneiders Kinderfreund og ved selvstudium. Mine daglige spadsereture var langs Borgerdiget, så op til Sæd eller det meste af vejen til Abild eller langs åen til mølle. Her var en gang i min tid en lille damper kommen ind, men den sad fast et stykke fra møllen og fik kun vendt med stort besvær. Hele tiden var vi ude at se derpå, og et vittigt hoved, en tysk seminarist, digtede en sang i dagens anledning: "In der grossen Seestadt Tondern kam einmal ein Dampfschiff an". (Denne begivenhed med damperen "Graf Bismarck" fandt sted den 22. oktober 1871).

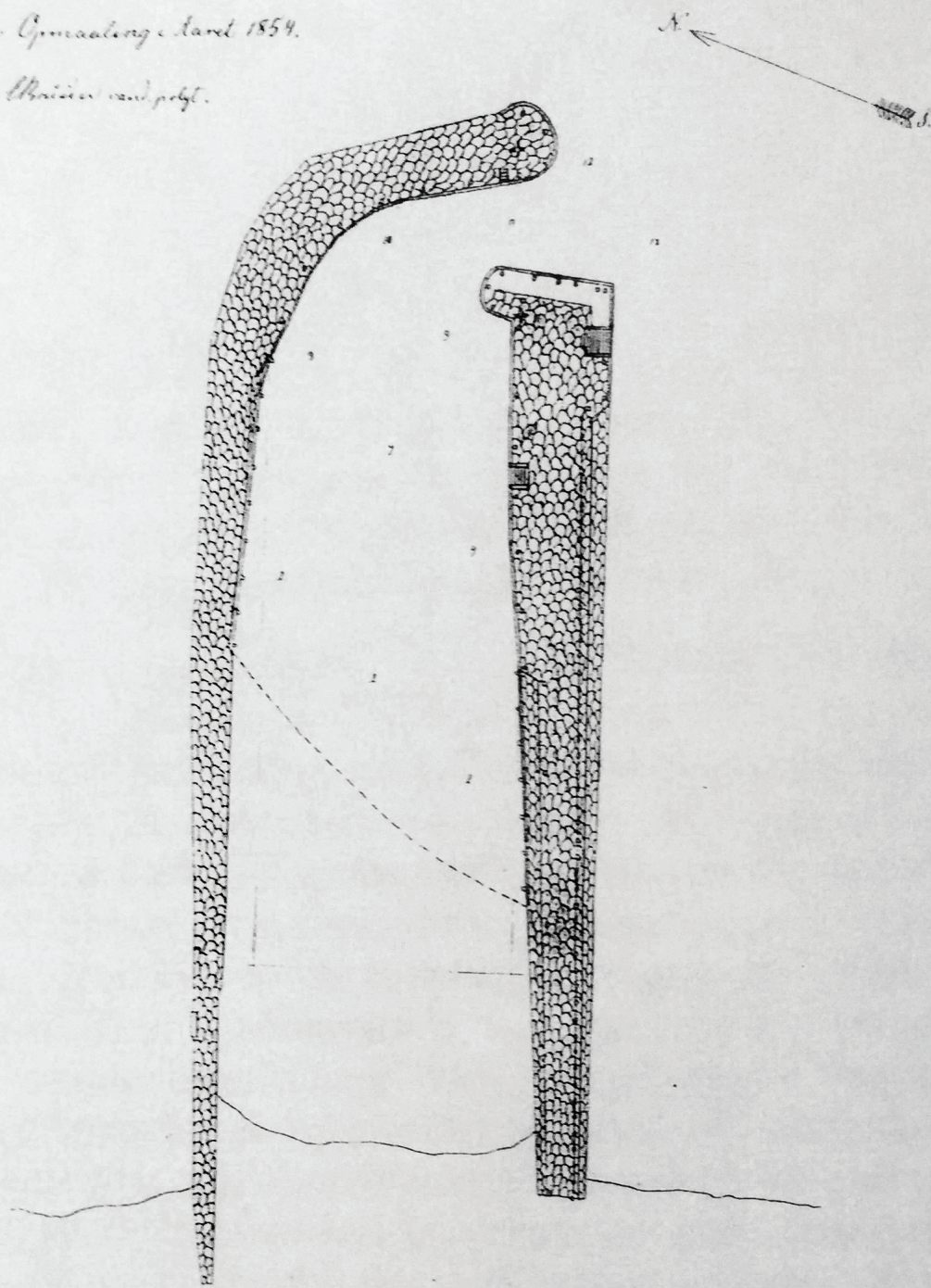
Den gamle stad og det gamle hus på Torvet vil altid blive mindet af mig som en vel ikke så komfortabel, men dog ret hyggelig bolig. Løngangen i kælderen fik vi ikke undersøgt. Det var vel planlagt, men da vi kom derud efter sommerferien, var den tilmuret, da rotterne havde deres tilhold her. Murerne forsøgte med et lys på enden af en lægter at trænge ind i den, men lyset slukkedes. – Om vinteren var det net at løbe på skøjter hen over de uhyre isflader. Vi løb f. eks. op til Lægan, hvor vi delikaterede os med honningkager og en god hjemmelavet mjød. –

Julius Hansen fik så plads som huslærer i Mastrup fra 1. april til 1. januar 1873, og derefter var han lærer i Stepping (1873-1875), i Gammel Ladegård fra maj 1875 til juni 1879 og fik så ansættelse på Aarø til 1883.

Flytningen var en drøj tur. Møbelvogne kunne ikke køre ned for døren i Gammel Ladegård på grund af skråningen og sandet. Vejen til Hammelev var heller ikke god. Desuden måtte vi ned gennem Fredsted, da chausseen var under reparation. Ved en gård i Fredsted måtte en tyk gren, som spærrede vejen, saves af. I Haderslev måtte alt sættes af på broen. Herfra blev sagerne båret ud på dampskibet "Spekulant". Da vi sejlede ud af fjorden, var bladene på bøgerne rødlige af nattefrost (6. juni). Fra dampskibet måtte alt bæres i land og lægges i tangen. Så kom bøndernes vogne og kørte det op i skolen og satte det ind i skolelokalet, thi boligen blev malet. Se, det kalder man at flytte! Skolen var énklasset, 67 børn, og de store var næsten alle dispenserede om sommeren.

Øst for skolen så vi Assens med sin høje skorsten. Om aftenen var fyret tændt, og vi kunne tydeligt se gaslygterne ved havnen og op ad gaderne. Nord for Aarø så vi Bågø med det stærke fyr. Mod vest så vi over til Aarøsund med den grønne park og et fyr samt den lille havn. Mod syd

Årøsund
 Færgeshavn.
 Efter Opmåling i Aaret 1854.
 Udsnit af Land og Sø.

Graafteens for det udsnit, 0 20 40 60 80 100 120 140 160 180 200 Aln.
 ----- for det propulerede færgesund.
 Udsnit af Land og Sø.

af H. J. A. 1854

Årøsund færgeshavn opmålt i 1854. Rigsarkivet.

Bemærk: opmålingen foretaget af agent Bruun

kunne vi tydeligt se Als. Dengang kom der mange skibe, af hvilke ofte flere ankrede op i vigen, og så kunne man nede på "Børsen" (for enden af smedens hus), der var samlingssted for folk, der ikke havde det så travlt, få høre lidt nyt rundt omkring fra. Aarø havde 6 gårde, en del landbolsteder og flere jordløse huse, i alt ca. 1000 tønder land. Indbyggernes antal var ca. 250. Over til Aarøsunds bro havde vi ca. $\frac{1}{6}$ mil, fra Odden (æ øjt) omtrent det halve. En vinter spadserede vi over sundet i 3 uger og trak 9 lig over (skarlagensfeber). Der var en knalden hver dag efter vildænder, og der stangedes ål. To af mine drenge skød en stor svane.

Det var billigt at leve på Aarø. Et stort knippe torsk kostede 10 penning. Det var en dejlig tur at gå om morgenen ud på vor mark. Skibene lettede anker eller kom sejlene. I åen gik sædvanlig den sorte stork og hejren, og mellem rørene svømmede vildænder med deres ællinger. Jeg havde et godt stykke jord og kunne let holde en ko, om vinteren havde jeg to, Desuden havde vi et får, der sædvanlig havde 2 lam. Vi var af og til ovre på fastlandet; lærerne kom sammen én gang om måneden, og var vejret mindre gunstigt, overnattede vi i Aarøsund. Der var en generalstorm med højvande, da vor søn blev født den 23. september 1881. Vi var vel 6 karle til at ro over til Aarøsund. Turen varede ca. 2 timer, tilbage 5 minutter. Jordemoderen skulle hentes i Hajstrup, men hun var i Øsby for at koge til bryllup, så måtte jeg tage derhen; men alt forløb godt.

Fiskerne så ofte luftspejlinger, fata morgana, på havet. En dag var jeg også så heldig. Det var mod syd over Als. Nedenunder flimrede det, og Als var ikke at se. Da viste der sig et landskab oppe i luften: en vejr mølle, træer og hegn, tæt ved et 2-etages, hvidt hus, alt så tydelig. Jeg hentede onkels kikkert og så det endnu klarere. Siden forsvandt det lidt efter lidt.

Aarø er rig på oldtidsmindesmærker. Mod nord lå flere store gravkamre, hvori landbolsmændene gemte deres kartofler. De blev ødelagt, og stenene købte Gyldenfeld til grundvold under sit hus på Naffet. "Æ vold" var en høj mod vest, der nu er sløjfet, måske anlagt til udsigt efter sørøvere; der fandtes ingen oldsager deri. Aarøerne kom på den idé, at de ville tage moserne under plov. De blev ryddet, og en uendelig masse egestammer kom for dagens lys. Man har i moserne og ved dræning fundet en mængde oldsager af sten, to bronzelurer, en kasket fuld af romerske mønter, adskillige gravkamre. Lærer Andersen og jeg fandt og bestemte begge samtidigt den sjældne plante *statice rariflora* på Søj (nu fredet).

I øvrigt fandt jeg livet derovre ret interessant, ikke så min kone, der længtes efter fastlandet. Men lige så mange folk, lige så mange meninger.

I august 1883 drog familien til Moltrup, og derfra kom de til Mastrup i oktober 1901. Her lod lærer Hansen sig 1912 pensionere og flyttede til Haderslev, indtil han i 1920 tog til Sønderborg. Han afgik ved døden den 4. august 1946.

(Fra Sønderjysk Månedsskrift 1962)

Julius Jørgensen Hansen:

Født d. 14. februar 1853 i Aarøsund, søn af skibskaptajn, landmand og kornhandler Jørgen Jespersen Hansen og Kirsten Nisdatter.

Gift i Stepping 4.5.1875 med Magdalene Madsen,

født 10.12.1855 i Stepping, død 3.8.1935 i Sønderborg.

Tønder Seminarium 1873 II ex 1875

Præplærer i Arnitshund 1869; præplærer i Jels 1870

huslærer i Mastrup 1873; 2.lærer i Stepping 1873-75

enelærer i Gl. Ladegård 1875-79; enelærer på Aarø 1879-83

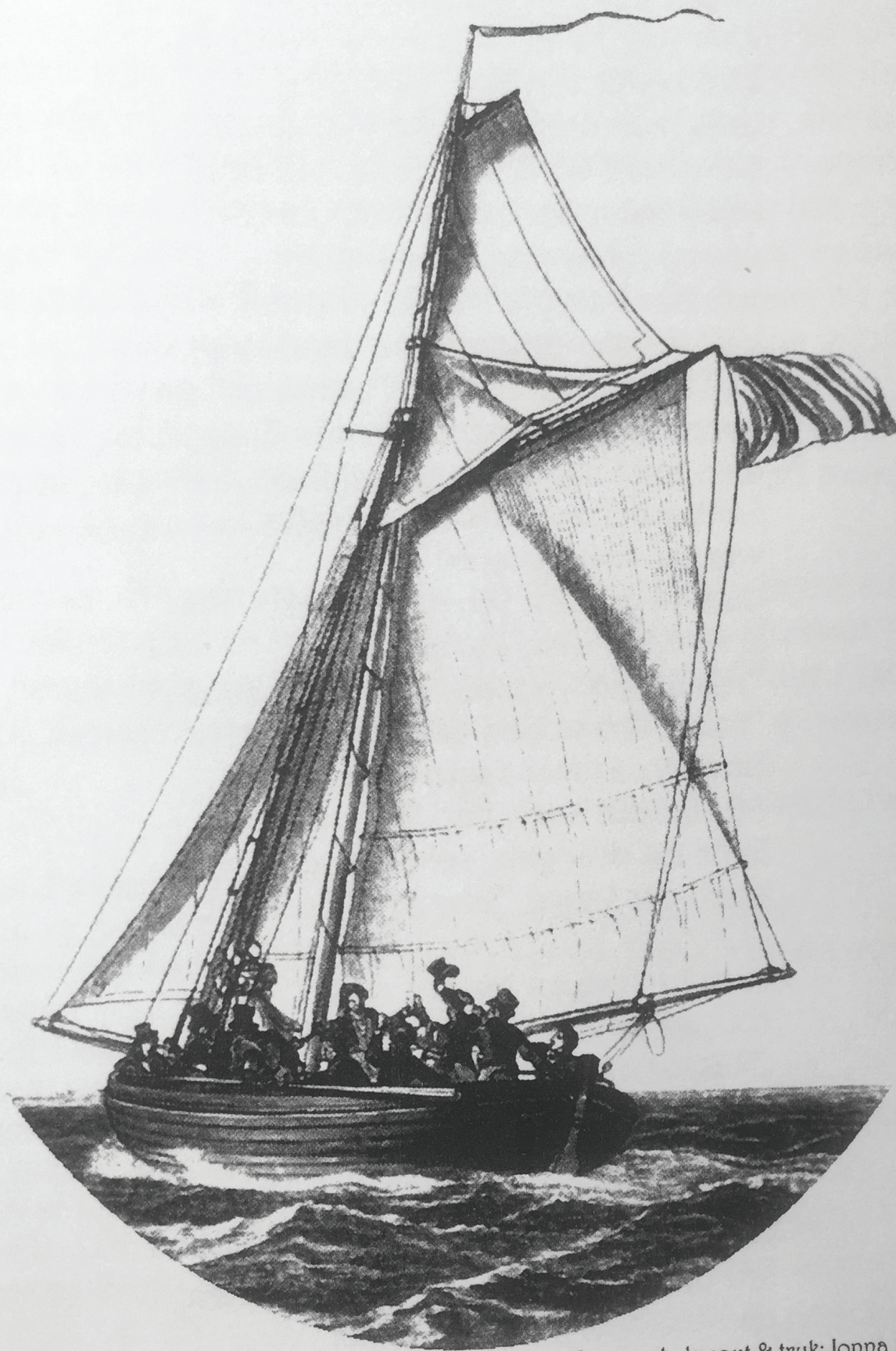
1.lærer og degn i Moltrup 1883-1901; 1.lærer i Mastrup 1902-13.

(Fra Aarø Skolekronik v/Sten Boye)

Den omtalte sang om "Bismarck"s anløb af Tønder:

In der grossen Seestadt Tondern
kam mal jüngst ein Dampfschiff an,
alle Leute tun sich wundern,
dass man hier auch schiffen kann.
Mann und Weib und Kind und Besen
eilen nach der Schiffbrück hin,
um zu sehn, was nie gewesen,
wie das Dampfschiff kommt dahin.
Voll Verwundrung steht die Menge,
gafft den schmutzgen "Bismarck" an;
aber ach! fest sitzt er in der Enge,
dass man ihn nicht retten kann.
Seht auf Tonderns weise Väter,
wie sie sich beraten drum,
dass sie diesen Schwerenöter
kriegen in dem Hafen rum.
"Hängt ihn", sprach der eine Weise,
"hängt ihn in den Kran hinein!"
Und ein andrer sagte leise:
"Grabt ein Loch ins Ufer 'nein!"
Seht sie drängen, seht sie schieben,
doch der lange "Bismarck" spricht:
"Leut, es tut mir nicht belieben,
rum zu kriegen bin ich nicht!"
Da rief einer aus im Zorne:
"Rückwärts lasst ihn Tondern fliehn,
kam er auch herein von vorne,
rückwärts lasst ihn wieder ziehn."
Die Moral von der Geschichte -
höret, wie ein Weiser spricht:
Wo du nicht heraus kannst kommen,
da hinein begib dich nicht!

C. V. Eckersbergs tegning af en færgesmakke, ca. 1830

Research, layout & tryk: Jonna L. Chr.